

УДК 027.54(477):025.17

Маргарита Стельмашева,
наук. співробітник НБУВ

ФРАНКОМОВНА «РОСІКА» У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Стаття присвячена дослідженням франкомовної «Росіки» у фондах сектору організації фонду іноземної літератури відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ. Розглядаються видання, присвячені історії та культурі Росії, політичні та воєнні мемуари, художні твори письменників та літераторів Франції, Росії.

Подальші дослідження франкомовної росіки сприятимуть розкриттю великого інформаційного масиву франкомовного фонду, допоможуть краще ознайомитися з історією та культурою Франції, її зв'язками з Росією, а також Україною. Вивчення та опрацювання цього фонду сприятимуть виявленню та заповненню існуючих лакун, зробить цей фонд доступним для читачів.

«Росіка» – важливий інформаційний ресурс досліджень історії та культури Росії, а також територій, що входили на той час до Російської імперії.

Початок бібліографування «Росіки» датується 1851 р., коли Імператорська Публічна бібліотека (нині – Російська національна бібліотека – РНБ) надрукувала перший каталог нового відділення «Росіки» під назвою «Материалы к проекту полного каталога сочинений о России, на всех иностранных языках изданных». Ініціатором створення унікального фонду «Росіка» був Модест Андрійович Корф, визначний державний діяч, історик, директор Імператорської Публічної бібліотеки (далі – ІПБ) протягом 1849–1861 років. Організацією та обробкою фондів «Росіки» займався видатний діяч бібліотечної справи В. Соболевський, під керівництвом якого всі фонди Імператорської Публічної бібліотеки ретельно переглядалися, відбиралися видання про Росію на західно-європейських мовах та передавалися до нового відділення. Російське

суспільство та уряд підтримали створення цього відділення. У його створенні брали участь всі співробітники ІПБ, відомі вітчизняні та зарубіжні книготорговці, комісіонери, вчені, літератори та бібліографи Росії, Німеччини, Франції, Англії та слов'янських країн.

На початку 50-х років XIX ст. В. Соболевичим був створений інвентарний та картковий алфавітний каталог «Росіки». Проте для розкриття змісту колекції необхідно було створити систематичний каталог. У 1854 р. В. Соболевич розробив класифікаційну схему та розпочав роботу над систематичним каталогом. Потім цю роботу продовжив та закінчив В. Стасов.

У середині 60-х років розпочалася робота над друкованим виданням – «Каталогом відділення «Росіка» або творами про Росію іноземними мовами» (*Catalogue de la Section des Russica ou écrits sur la Russie en langues étrang#res*). Для створення цього каталогу бібліотекар К. Феттерлейн використав «Корректурные листы каталога иноязычных сочинений о России, находящихся в Императорской Публичной библиотеке». У листопаді 1873 р. двотомний алфавітний каталог вийшов у світ. Він містив приблизно 27 тис. назв книг та періодичних видань, придбаних Бібліотекою до 1870 р. Бібліографи включили до каталогу не лише видання про Росію, а також про території, які входили на той час до складу Російської імперії – Україну, Польщу, Кавказ тощо. Цей каталог називали найкращою науковою працею Імператорської Публічної бібліотеки.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського впродовж останніх десятиліть були започатковані дослідження історико-культурних фондів, пов'язаних зі встановленням їх походження, реконструкцією складу та змісту, вивченням історії формування цих фондів, їх впливу на розвиток науки та освіти в Україні.

На початку 90-х років минулого століття у НБУВ була розроблена програма розкриття фонду іноземної літератури, яка довгий час вважалася неактуальною і зберігалася в резервних книгозбірнях неопрацьованою. Зараз у секторі організації фонду іноземної літератури проводяться дослідження франкомовної росіки, яка часто містить українознавчу тематику.

Франкомовна росіка в НБУВ зберігається як в основному книгозборищі, так і у фондах її спеціалізованих відділів. Серед цих видань багато цінних та рідкісних.

Із франкомовного фонду Сектору організації фонду іноземної літератури Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ

відібрано та переглянуто близько 500 кн. од. росіки – книжкові видання XVIII – початку XX ст. Це – історична література, мемуари, спогади мандрівників, матеріали міжнародних наукових конгресів, художня література: твори відомих російських письменників у перекладі французькою мовою.

Вже у другій половині XVIII ст. франкомовні книги, серед яких було багато «росіки», стали найбільш поширеними в книгозбірнях учених, державних діячів України, мали великий вплив на світогляд діячів національної культури. Важливу роль у їх розповсюдженні відігравали видавці та книгопродавці, серед яких всесвітньо відомі французькі видавничі фірми «Ашетт», «Дідо», «Брюне», «Ларусс», а також відділення французьких видавництв у Росії: «Беллізар», «Бонне», «Плюшар» тощо. Більша частина франкомовної «росіки» з фондів НБУВ була видана відомими видавничими домами Парижа, Ліона, Тулузи, Руана та іншими центрами книгодрукування Франції. Багато видань вийшло в світ у Нідерландах, Швейцарії, Бельгії, Німеччині, Англії, Росії.

В роботі над дослідженням франкомовної «росіки» у секторі організації фонду іноземної літератури Відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій був використаний згаданий вище «Каталог відділення «Росіка», або твори про Росію іноземними мовами» (*Catalogue de la section des Russica ou écrits sur la Russie en langues étrang#res*), який у 20-х роках минулого століття НБУВ отримала з Санкт-Петербурга у декількох примірниках. Каталог складається з 11 розділів – історія, географія, економіка, право, релігія, освіта, література, мовознавство, мистецтво, фізико-природничі науки, медицина. Матеріали про Україну представлені майже в усіх розділах. Каталог має велике наукове значення для вчених, бібліофілів, фахівців історії та культури Європи, Росії, а також України, бо є джерелом документальної інформації як про росіку, так і про україніку.

Чільне місце серед франкомовної росіки посідають праці, присвячені історії Росії, російським монархам, історичним, політичним та воєнним мемуарам, історії російсько-турецьких війн у XVIII – XIX ст., економічній історії Росії, дипломатії.

Це – історичні праці великого французького просвітителя – філософа, історика, письменника Вольтера (1694 – 1778):

Voltaire. Histoire de l'Empire de Russie sous Pierre le Grand. – Paris. (Історія Російської імперії під час правління Петра Великого). Є видання 1761, 1785, 1864, 1906 pp.

Voltaire. Histoire de Charles XII, roi de Su#de. – Paris: Larousse, s. a. – 225 p. (Історія шведського короля Карла XII).

Праці відомого французького та німецького історика, географа, економіста Жана-Бенуа Шерера (1741–1824), який деякий час був аташе французького посольства в Петербурзі. Останні роки свого життя він працював професором Тьубінгенського університету. Його праця «Аннали Малоросії...» була першим у західно-європейській науці загальним оглядом географії та історії України.

Scherer, Jean-Benoit. *Histoire raisonnée du commerce de la Russie: En 2t.* – Paris: Cuchet, 1788 (Історія торгівлі Росії з поясненнями).

Scherer, Jean-Benoit. *Annales de la Petite-Russie; ou histoire des cosaques-saporogues et des cosaques de l'Ukraine, ou de la Petite-Russie.* – Т. 2. – Paris: Cuchet, 1788. – 384 р. (Аннали Малоросії, або історія запорізьких та українських козаків).

Мемуарні спогади Христофа-Германа фон Манштейна (1711–1757), учасника турецької війни 1737–1738 років та шведської 1741–1743 років, який народився в Росії, отримав освіту в Німеччині, служив у пруській армії, потім повернувся до Росії. Він зробив опис двірцевого життя того часу, кримських походів 1736–1739 років, війни зі Швецією. Його спогади є важливими для вивчення минулого Росії та України.

Manstein Ch. H. *Mémoires historiques, politiques et militaires sur la Russie...* – Т. 1–2. – Lyon: Bruyset, 1772 (Історичні, політичні та воєнні спогади про Росію).

Твори відомого французького дипломата, літератора Ж. Кастера (1755–1833).

Castéra J. *Histoire de Catherine II, impératrice de Russie.* – Т. 1–2. – Paris: Buisson, 1800 (Історія Катерини II, імператриці Росії).

Ńastéra J. *Vie de Catherine II, impératrice de Russie.* – Т. 1–2. – Paris: Buisson, 1797 (Життя Катерини II, імператриці Росії).

Праці визначного французького історика, члена Французької Академії наук П'єра-Шарля Левека (1736–1812), серед яких 8-томна «Історія Росії» – найвідоміша французька праця з російської історії.

Leveque P. Ch. *Histoire de Russie: En 8 t.* – Nouv. éd. – Hambourg; Brunswick: Fauche, 1800 (Історія Росії).

Великий інтерес викликає праця Л.-Ф. Г. де Керальо, яка присвячена історії російсько-турецьких війн у XVIII–XIX ст.

Keralio L. F. G. *Histoire de la guerre entre la Russie et la Turquie et particulièrement de la campagne de 1769.* – St Pétersbourg, 1773. – 235 р.: 9 с. (Історія війни між Росією та Турцією, особливо під час кампанії 1769 року).

Праці відомого французького історика, державного діяча, члена

Петербурзької АН, Альфреда Рамбо (1842–1905), зокрема його праця «Історія Росії з початку до нашого часу».

Rimbaud Alfred. *Histoire de la Russie depuis les origines jusqu'à nos jours.* – Paris: Libr. Hachette, 1884. – 774 р.

Твори французького письменника та журналіста Віктора Тіссо (1844–1917). Найбільш відома його праця про Росію – «Росія та росіяни. Київ та Москва. Враження від подорожі» (Tissot V. *La Russie et les Russes. Kiew et Moscou. Impressions de voyage.* – Paris: Libr. Plon, Nourrit, 1884. – 423 р.: 240 grav.).

Праці відомого французького історика, члена декількох академій, наукових товариств Жана-Анрі Шнітцлера (1802 – 1871), який виявляв великий інтерес до російської історії. Його історичні твори були дуже популярними – «Польща та Росія», «Росія, Польща та Фінляндія», Царська імперія», «Молоді роки імператриці Марії Федорівни до її одруження», «Установи Росії після реформи імператора Олександра II».

Schnitzler J. H. *La Pologne et la Russie.* – Paris: Firmin Didot, 1831. – V, 52 p.

Schnitzler J. H. *La Russie, la Pologne et la Finlande.* – Paris: Renouard, 1835. – XII, 744 p.

Schnitzler J. H. *L'Empire des tzars, un septième des terres du Globe, au point actuel de la science.* – Paris: Berger-Levrault, 1856–1862. – XII, 608, 748 p.

Schnitzler J. H. *La jeunesse de l'impératrice Marie Fedorovna jusqu'à son mariage.* – Colmar, 1864. – 42 p.

Schnitzler J. H. *Les institutions de la Russie depuis les réformes de l'empereur Alexandre II.* – Т. 2. – Paris: Berger-Levrault, 1866. – 524 p.

Праці Казимира Валішевського, французького історика польського походження, автора цінних досліджень про царську сім'ю – про Катерину II, Петра Великого, Павла I та інших.

Waliszewski K. *Autour d'un trône Catherine II de Russie. Ses collaborateurs. Ses amis. Ses favoris.* – 4 éd. Paris: Libr. Plon, 1894. – VII, 472 p.: 1 portr.

Waliszewski K. *L'héritage de Pierre le Grand. Règne des femmes. Gouvernement des favoris (1725 – 1741).* – Paris: Libr. Plon, 1900. – XII, 388 p.: 1 portr.

Waliszewski K. *Le fils de la Grande Catherine Paul I, Empereur de Russie. Sa vie, son règne et sa mort (1754 – 1801).* – 2 éd. – Paris: Libr. Plon, 1912. – VIII, 698 p.

Waliszewski K. *La dernière des Romanov: Elisabeth I, Impératrice de Russie (1741 – 1762).* – Paris: Libr. Plon, 1902. – XIII, 543 p.

Велику цінність мають видання російських авторів, які перекладалися французькою мовою і часто мали українознавчу тематику, а деякі автори писали французькою мовою. Це – праці відомих у Європі авторів – П. Артамова, А. Голіцина, Ф. Демідова, П. Долгорукова, Ф. Достоевського, М. Карамзіна, Л. Толстого та інших, які займають гідне місце у фондах сектору організації фонду іноземної літератури відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ. Франкомовна росіка у секторі різноманітна за тематикою: історія, економіка, географія, право, художня література, релігія тощо.

Також у фондах сектору зберігаються франкомовні періодичні видання XVII – початку XX ст. з різних галузей знань, які були на той час дуже поширені в Європі. Зараз вони стали джерелом унікальної інформації. Це дуже рідкісний та цінний фонд в Україні, який потребує подальшого вивчення. Франкомовні періодичні видання кінця XVII – початку XX ст. віддзеркалюють особливості суспільного життя Франції того часу, наукові та культурні аспекти розвитку різних країн світу, в тому числі Росії та України. Опубліковані в цих журналах матеріали допомагають краще вивчити та пізнати певні історичні події та факти. Наведемо декілька назв періодичних видань, що стосуються історичного та культурного життя Росії, які зберігаються в секторі організації фонду іноземної літератури:

«Annuaire diplomatique de l'Empire de Russie» (Дипломатичний щорічник Російської імперії). Почав виходити у Санкт-Петербурзі з 1861 року.

«Revue des deux mondes» (Журнал двох світів), який засновано 1831 року у Парижі, був дуже популярним у світі, розповсюджувався у двох країнах світу, також в Росії та Україні. Журнал присвячений питанням літератури, історії, політики, філософії, права, мистецтва тощо. У фондах сектору зберігається понад 4 тисячі цих журналів за 1839–1917 р. З 1850 року почав виходити додаток до журналу «Annuaire des deux mondes» (Щорічник двох світів), де публікувалися архівні, політичні, промислово-фінансові документи з історії різних країн світу, зокрема Росії та України.

«Annuaire des études franco-russes» (Журнал франко-російських досліджень). Почав видаватися з 1901 року. На його сторінках висвітлювалися питання політики, економіки, промисловості, культури Росії.

«Revue des traditions populaires» (Журнал народних традицій). Присвячений питанням антропології – народним звичаям, традиціям, усній народній творчості різних народів.

«Revue slave» (Слов'янський журнал). Заснований 1878 року у

Варшаві. На його сторінках висвітлювалися питання літератури, науки, мистецтва слов'ян. Журнал сприяв популяризації та зближенню народів слов'янського світу.

Історико-книгознавчий та бібліографічний аналіз, спрямований на встановлення походження, складу, змісту та побутування франкомовної росіки кінця XVII – початку XX ст., що зберігається у фондах НБУВ, є важливим для вивчення історії духовної спадщини Росії, російсько-французьких взаємин, висвітлення питань розвитку науки, культури, освіти в Росії. Подальші дослідження франкомовної росіки та введення її у науковий обіг є актуальними сьогодні. Вони сприятимуть розкриттю та популяризації великого інформаційного масиву франкомовного фонду, допоможуть краще ознайомитися з історією, традиціями Франції, її зв'язками з Росією. Вивчення та опрацювання цього фонду допоможе виявити та заповнити існуючі лакуни, зробить цей фонд доступним для читачів.

Список використаної літератури

1. Беспременное отделение «Россика» / Материалы научной конференции 14 января 2000 года. – Санкт-Петербург: РНБ, 2000. – 76 с.
2. Яковлева, И. Г. У истоков «Россики» // Публичная библиотека: люди, книги, жизнь: сб. статей. – Санкт-Петербург: РНБ, 1998. – С. 21–24.
3. Кириченко, Р. С. Французька книга у фондах НБУВ // Наук. пр. Нац. Б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 90–96.
4. Стельмашева, М. А. Періодичні видання кінця XVII – початку XX ст. у фондах НБУВ // Рукописна та книжкова спадщина України. – Вип. 10. – К., 2005. – С. 421–426.
5. Catalogue de la section des Russica ou écrits sur la Russie en langues étrang#res: En 2t. – St-Pétersbourg: Impr. de l'Acad. Imp. des sciences, 1873.
6. Французская книга в России в XVIII в.: Очерки истории / БАН СССР; отв. ред. С. П. Луппов. – Ленинград: Наука, 1986. – 254 с.: ил.